

Redovne hiše in redovne province kot dejavnik povezovanja geografskih in duhovnih prostorov

Osrednja tema prispevkov druge številke jubilejnega 40. letnika publikacije *Arhivi* so redovne skupnosti, delujoče na Slovenskem v obdobju od visokega srednjega veka do poznega 18. oziroma zgodnjega 19. stoletja, ko so razpustitve samostanov zajele habsburške dežele in nato segle še v nekdanjo beneško Istro. Rdečo nit glavnine prispevkov predstavlja vprašanje povezav, stkanih na različnih ravneh: med redovnimi hišami istega ali drugega (sorodnega) reda, med postojankami ene ali več redovnih provinc, med posameznimi samostani in njihovimi ustanovitelji, med samostani dela redov in njim vtelesenimi (inkorporiranimi) župnijami ali med redovniki in redovnicami različnega krajevnega izvora znotraj nekaterih redovnih skupnosti. Ob tem se v prispevkih srečamo z večino redov, ki so bolj ali manj izrazito zaznamovali zgodovino širšega slovenskega prostora: z benediktinci in benediktinkami, cistercijani, kartuzijani, minoriti (konventuali), klarisami, dominikanci, serviti, križniki (tj. pripadniki nemškega viteškega reda), obutimi in bosonogimi avguštinci, avguštinkami, frančiškani (observanti), kapucini, jezuiti, bosonogimi karmeličani, pavlinci, frančiškani tretjeredniki in uršulinkami. Tematiko, ki se je lotevajo posamezni prispevki, spremljamo v daljšem časovnem loku sicer le v delu besedil, denimo v članku o inkorporacijah in patronatih samostanov na današnjem slovenskem ozemlju, v prispevku o cistercijanih na Slovenskem, v razpravah o minoritski Štajersko-koroški provinci in sestavi klariških skupnosti na Kranjskem ter v članku o samostanih v Kopru v dobi Beneške republike. Celoten čas obstoja redovne postojanke prikazuje prispevek o bosonogih karmeličanih na Kostanjevici pri Gorici. Na srednji vek se po drugi strani večinoma osredotočajo razprave, posvečene benediktincem in benediktinkam, kartuzijanom in nemškemu viteškemu redu, ki pa obenem širijo geografski pogled. Zemljepisni vidik ima pomembno mesto tudi v razpravah, ki se omejujejo pretežno na zgodnji novi vek, ko narašča članstvo novih ali mlajših (vej) redov ter se številčno in organizacijsko krepi tudi prenekateri starejši red. Tedaj se v več redovih kot temeljne teritorialno-upravne enote (na novo) uveljavijo redovne province, kar (v manjši ali večji meri) velja za kartuzijane, dominikance, minorite (konventuale), frančiškane (observante), kapucine in jezuite. V našem primeru sta izčrpnije obravnave deležni že omenjena Štajersko-koroška provinca minoritskega reda in Štajerska provinca kapucinskega reda. V povezavi s križniki je izpostavljena avstrijska balija.

Na redove, ki niso bili razdeljeni na province – ali na kako drugače imenovane ozemeljsko-upravne enote – opozarja uvodni članek. Ta sicer v prvi vrsti sledi provincijski pripadnosti in spremembam provincijskih območij, v katera so od konca 16. do izteka 18. stoletja spadale postojanke različnih redov na slovenskih tleh, pri čemer je pozornost namenjena tudi političnemu ozadju teh sprememb. Razprava poleg tega odgovarja na vprašanje o sedežih večjih redovnih provinc in poudarja pomen političnega usklajevanja provincijskih meja z deželnimi oziroma državnimi mejami. Konkretni stiki med redovnimi hišami zvečine istega reda so v ospredju pri redovih, ki niso poznali (centralistične) teritorialne členitve. Leta 1702 ustanovljeni uršulinski samostan v Ljubljani je bil, denimo, v stalnih stikih z drugimi uršulinskimi samostani v Srednji Evropi in Rimu.

Redovne hiše in redovne province se v prispevkih večji del kažejo kot pomembne povezovalke geografskih in kulturnih oziroma duhovnih prostorov. Kulturno-duhovna področja, ki so v tem smislu podrobneje predstavljena, so glasba, natančneje srednjeveški koral kartuzijanov, pridižna dejavnost – predvsem baročna pridiga v slovenskem jeziku pri kapucinih, frančiškanih, jezuitih, avguštincih in dominikancih – ter arhitektura, posebej arhitekturno načrtovanje in gradbena dejavnost v Štajerski kapucinski provinci. Eno najpomembnejših področij, kjer prihaja do izraza povezovalna vloga redovnikov na provincijski ravni, je prav gotovo vzgojno-izobraževalni sistem, kot so ga, med drugim, razvili v frančiškanskem, kapucinskem, pavlinskem in jezuitskem redu.

O vezeh, ki so ne tako redko segale daleč onkraj meja redovnih provinc, pričajo življenjske poti nekaterih redovnikov, na primer Kamničana Walterja Ungarja, ki je po vstopu v nemški viteški red v drugi polovici 13. stoletja najprej deloval v komendah na tleh današnje Poljske, pozneje pa je v domači avstrijski baliji postal komtur komende v Veliki Nedelji. V slovenskih deželah so predstojniška mesta v več primerih zasedali tudi tuji redovniki in redovnice. V zgodnjem novem veku tako naletimo na italijanske predstojnike v skupnostih minoritov in dominikancev, kar zadeva ženske redovne skupnosti, pa denimo na dve Hrvatici v samostanu klaris v Škofji Loki, kjer sta se v prvi polovici 17. in prvi polovici 18. stoletja do položaja opatinje povzpeli članci družine Petričević iz hrvaškega Zagorja. Glede klariškega samostana v Škofji Loki kaže dodati, da se je tu ohranil voščeni kipec t. i. praškega Jezuščka, ki govori o tesnejših stikih škofjeloških klaris s klarisami na Češkem.

Besedila kot celota pomenijo dragocen prispevek ne samo k zgodovini redovnikov in redovnic na Slovenskem, ampak tudi h globljemu razumevanju njihove vloge pri ustvarjanju povezav med različnimi geografskimi in duhovnimi prostori. Na novo osvetljujejo vprašanja, ki presegajo zgolj redovno problematiko. Eno takšnih, v slovenskem zgodovinopisju (znova) aktualno vprašanje, je vprašanje slovenske jezikovne istovetnosti pred »pomladjo narodov« sredi 19. stoletja. Na »svež« način ga odpira razprava, v kateri je skrbno analiziran del baročnih pridig redovnikov v slovenskem jeziku.

Veseli nas, da smo se v prispevkih posvetili večini za Slovence in slovenski prostor pomembnih redov, četudi, žal, manjka celovitejša obravnava dveh, katerih pomena pri oblikovanju slovenske narodne, kulturne in konfesionalne zavesti ni mogoče spregledati – tj. frančiškanskega in jezuitskega reda. Vsekakor upamo, da bosta tudi omenjena redova v ne tako daljni prihodnosti deležna potrebne pozornosti.

Lilijana Žnidaršič Golec